

МОДЕЛІ ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНИХ РЕЧЕНЬ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ЗАПЕРЕЧЕННЯ

Реферат. У статті розглянуто фразеологізовані речення як один із імпліцитних засобів вираження заперечення в українській мові. Проаналізовано погляди лінгвістів на сутність заперечення, розмежовано його типи. На матеріалі української мови виділено 8 моделей фразеологізованих речень, що імпліцитно передають заперечне значення, встановлено їхнє типове значення. Наголошено на такій властивості заперечних фразеологізованих речень, як асиметрія форми і змісту, а також на тісній взаємодії у низки проаналізованих моделей речень категорій заперечення та внутрішньосинтаксичної модальності (або оцінки).

Диференційовано заперечні фразеологізовані речення та речення, які належать до семантичної групи оцінки, проте у певних умовах здатні передавати заперечне значення. У межах останніх розмежовано 3 моделі речень.

Ключові слова: імпліцитне заперечення, категорія заперечення, модель речення, синтаксичний фразеологізм, структурна схема речення, типове значення речення, фразеологізоване речення, українська мова.

Заперечення як мовна універсалія неодноразово було в центрі уваги мовознавчих досліджень [5; 14; 15; 13; 8; 7 та ін.]. Засоби вираження заперечення (або негації) в кожній мові світу утворюють складну й розгалужену систему. Основним критерієм їхньої класифікації є наявність / відсутність спеціальних лексем або морфем, тобто експліцитність / імпліцитність вираження заперечення.

Імпліцитні заперечні речення, до складу яких належать і фразеологізовані речення (в іншій термінології – синтаксичні фразеологізми, фразеосхеми, синтаксичні ідіоми; у цій праці вживаємо ці терміни як синонімічні), характеризуються відсутністю формально вираженого заперечного компонента та складають периферію функційно-семантичного поля категорії заперечення. Попри власну периферійність, конструкції з прихованим запереченням є дієвим засобом впливу на слухача / читача, вони потребують особливої уваги дослідників через експресивність й емоційне забарвлення, асиметричність побудови і можливість неоднозначної кваліфікації у зв'язку з відсутністю експліцитних показників заперечного значення. Усе це й зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Одним із перших виділив комплекс засобів експресивно-іронічного вираження заперечення та заперечної оцінки Д. М. Шмельов: рос. *Стану я читать! Очень нужно советовать с ним! Хорош друг! Нашли кого приглашать! Подойди только!* і под. [19] (приклади Д. М. Шмельова; тут і далі під час аналізу поглядів подаємо приклади відповідного дослідника з метою точно передати особливості авторського підходу). На позначення таких і подібних речень Д. М. Шмельов уживає термін «фразеологічні схеми», або «фразеосхеми», і визначає їх специфічні конструкції російського розмовного синтаксису, у формуванні яких винятково важливу роль відіграє інтонація, порядок слів та транспозиція часових і видових форм дієслова.

Семантичну класифікацію синтаксичних фразеологізмів російської мови запропонувала А. В. Величко. Дослідниця виділила шість семантичних класів синтаксичних фразеологізмів: 1) оцінки; 2) згоди, незгоди, ствердження, заперечення; 3) необхідності, потрібності, непотрібності, неможливості; 4) обмеження, одиничності, множинності; 5) акцентування; 6) логічної зумовленості й обставинної характеристикації [3; 4]. Усі подальші спроби опису семантики синтаксичних фразеологізмів у той чи той спосіб спираються на наведене розмежування. Зазначимо, що досить розлоге формулювання окремих назв семантичних груп засвідчує складність їхньої інтерпретації та потребу подальшої диференціації мікрогруп у їхніх межах.

У лінгвістиці відомі також вдалі спроби аналізу структурних і семантичних ознак заперечних фразеологізованих речень у російській [3; 4; 5; 12], англійській [8; 18], марійській [1] та інших мовах.

На матеріалі української мови властивості заперечних синтаксичних фразеологізмів описані фрагментарно. Так, О. П. Куц характеризує синтаксично нечленовані конструкції стверджувального й заперечного типів, ототожнює їх із еквівалентами (замінниками) речення. У їхніх межах дослідниця розглядає і речення фразеологізованої будови: «Вираження заперечення фразеологізованим зворотом завжди щонайбільше позначене емоційно-експресивною забарвленістю оцінного характеру. Фразеологізовані форми синтаксично нечленованої будови – це один із засобів вираження негативного значення – послабленого або ж прихованого, бо фразеологізований зворот являє собою семантично цілісну мовну одиницю, яка здебільшого виступає своєрідним вираженням заперечності всього вислову [...]: ...*Ні шатен, ні блондин, ні брунет. Якого ж кольору? Хто й зна!* (О. Вишня); *Може, ви знаєте, куди його повели? – Де там!* (В. Малик)» [7, с. 9-10].

У найповнішому на сьогодні в україністиці дослідженні висловлень зі значенням відмови, здійсненим Н. В. Максим'юк, у межах розгалуженої системи мовних засобів вираження відмови проаналізовано лише традиційні (нефразеологізовані) висловлення [11].

На можливості передачі заперечного значення без залучення лексичних засобів за допомогою інтонації в українській і російській мовах наголошує Н. Г. Озерова [13; 17, с. 193]. Щодо особливостей інтонування таких речень вона зазначає: «Інтонемі таких конструкцій характеризується тривалішим звучанням наголошеного складу того слова, зміст якого заперечується, і висхідним тоном цього складу. Інтонація разом з порядком слів, певними усталеними словосполученнями є засобом передачі заперечного смислу: *Багато ти знаєш! Щоб я її покинув! Дуже ти мені потрібний!*» [17, с. 193]. Цей підхід підтримує А. Й. Паславська та розглядає українські речення з лексемами *дуже, багато, щоби* як синтаксичні конструкції з прихованим запереченням [15, с. 106-107].

Під час аналізу фразеологічних одиниць (традиційних лексичних фразеологізмів) з імпліцитним запереченням, І. Д. Карпова виокремлює кілька моделей речень з імпліцитним запереченням: *Хотіла б я піснею стати...* (Леся Українка) (= я не пісня); *Якби я знала!* (= я не знала), *Наче (немов) я знаю!* (= я не знаю); *Які в нього гроші!* (= у нього немає грошей); – *Чи важко тобі це зробити? – А то легко* (= не легко); *Багато ти знаєш...* [6, с. 38-39].

У ґрунтовних працях М. І. Личук та В. Д. Шинкарука, присвячених українським фразеологізованим реченням [10; 9 та ін.], проаналізовано речення з компонентом *немає (нема)*, які кваліфіковано як напівфразеологізовані речення, тобто синтаксичні одиниці з середнім ступенем злиття компонентів. Щодо особливостей їхньої семантики дослідники зауважують, що «Заперечні напівфразеологізовані речення виражають відсутність умов для здійснення дії або набуття стану. Ці умови розрізняються залежно від типу та значення другого складника постійного компонента, сформованого акцентованою дієслівною формою *немає (нема)*»: *Немає де працювати; Немає куди піти; Немає коли лежати; Немає чим орати* і под. [9, с. 78].

Проте аналіз зібраного фактичного матеріалу дає змогу стверджувати, що наведеними реченнями група заперечних синтаксичних фразеологізмів не обмежується. За нашими спостереженнями, вони становлять другу за кількістю моделей групу після фразеологізованих речень з оцінним значенням.

Мета пропонованого дослідження – виділити моделі фразеологізованих речень зі значенням заперечення в українській мові. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати погляди лінгвістів на сутність категорії заперечення; 2) розмежувати типи заперечення; 3) укласти реєстр моделей власне-заперечних фразеологізованих речень; 4) простежити здатність фразеологізованих речень, що належать до інших семантичних груп, уживатися із заперечним значенням.

У сучасній лінгвістиці заперечення тлумачать як мовну універсалію [14, 15 та ін.], мовну категорію, що входить до списку семантичних примітивів (за А. Вежбицькою [20]) та

водночас до «універсального граматичного набору» (за В. О. Плузником [16, с. 94-100]). З погляду логіки «заперечення – це оператор, який будує з певного речення інше, яке є істинним тоді, коли це речення є хибним, і, навпаки, хибним, якщо це речення є істинним. Наприклад, речення *Журавлина не росте на дереві* – заперечення речення *Журавлина росте на дереві*» [14] (пор. подібну кваліфікацію логічного оператора як ядра категорії заперечення [15, с. 44]).

Представники різних лінгвістичних шкіл інтерпретують категорію заперечення як лексико-граматичну, морфо-синтаксичну, семантичну або комунікативно-прагматичну [15, с. 241]. Різні підходи, що склалися у лінгвістиці до визначення статусу заперечення, зумовлені передусім можливостями його реалізації на різних мовних рівнях і складними взаємозв'язками з іншими мовними категоріями – ствердження, модальності, оцінки та ін. Відповідні різнорівневі мовні засоби є ієрархічно організованою структурою і утворюють функційно-семантичне поле [8, с. 46 та ін.].

Традиційно серед заперечень виділяють два основні типи: 1) контрадикторне заперечення, до якого застосовуваним є закон виключеного третього: *Альфред не одружений*; 2) контрарне заперечення – це заперечення з невиключеним третім: *Альфред не любить сучасну музику* [14]. Таке розмежування стосується нефразеологізованих речень, проте за всієї стрункості логічного принципу цієї класифікації вона виявляється нерелевантною для заперечних фразеологізованих речень.

Виходячи з позицій теорії мовленнєвих актів, Я. В. Боргер з'ясовує семантику та структуру висловлень, що виражають негативну реакцію, як окремого типу мовленнєвого акту, комунікативна мета якого полягає у вираженні заперечного (негативного) відношення до дії або висловлення іншого учасника спілкування [2, с. 7]. Такий мовленнєвий акт кваліфікується як складне утворення, що об'єднує «ситуації заперечення, заборони, спростування, відмови, несхвалення, тобто негативного реагування на висловлення, поставлене питання, пропозицію, пораду, запрошення або вчинену дію...» [2, с. 2].

З-поміж мовленнєвих актів негативної реакції дослідниця виділяє три типи висловлень:

а) інформативне висловлення (повідомлення заперечної інформації, незгода з відтінком заперечення, спростування, відмови);

б) оцінне висловлення (оцінка інформації, що подана іншим учасником комунікації, незгода з нею; до цього типу належать фразеологізовані речення);

в) імперативне висловлення (вплив на співрозмовника, заборона) [2, с. 7 і далі].

До типових способів вираження незгоди в російському діалозі Я. В. Боргер зараховує такі: комунікатив *нет*, конструкції з цитацією, цитатні питання, форми дієслова *врать*, нечленовані речення, що містять заперечну оцінку; риторичні питання та фразеологізовані конструкції [2, с. 15].

В. Ю. Мелікян розглядає заперечення як мовленнєвий акт конфліктного типу за відношенням «мовець – слухач» або «питання – відповідь». Нечленовані та фразеологізовані речення при цьому він кваліфікує як засоби додаткового впливу на іншого учасника комунікації: «Запитуючи, суб'єкт мовлення, як правило, очікує на позитивну відповідь. Тому негативна відповідь частіше за все супроводжується його розчаруванням. Той, хто відповідає, знає про це. Залежно від супровідних завдань мовленнєвого акту він обирає особливі засоби для того, щоб пом'якшити розчарування співрозмовника, або посилити його» [12, с. 81].

Застосування логічного підходу до кваліфікації заперечення не може пояснити численні випадки функціонування у мовленні асиметричних висловлень, які для адекватного розуміння мовця адресат має інтерпретувати нетотожно або протилежно до того, що передається буквально поєднанням значень слів [14].

Аналіз зібраного фактичного матеріалу дає підстави диференціювати дві групи синтаксичних фразеологізмів із загальною семантикою заперечення.

1. Власне-заперечні фразеологізовані речення – це речення, для яких вираження заперечення є основним значенням.

2. Фразеологізовані речення, які належать до інших семантичних груп, проте у певних умовах здатні передавати заперечне значення.

1. До складу першої групи зараховуємо такі моделі фразеологізованих речень:

1.1. Моделі з комплексом *яке там*, для яких властива асиметрія форми та змісту, що зумовлено їх похідністю від питального речення. З-поміж цих речень за частиномовним статусом змінного компонента виділяємо три моделі, які типово передають незгоду мовця з думкою співрозмовника:

1.1.1. Іменникова модель речень (структурна схема *Яке там* N₁):

– *У Вашому селі свято? – запитав Денис.*

– **Яке там свято!** Похорон, – кинув Степан. – Хлопця поховали (Люко Дашвар. Село не люди) (=ні, не свято).

1.1.2. Дієслівна модель речень (структурна схема *Яке там* V_f):

– *Вояцьке діло треба, значить, як ріпу гризти. Без цього нам не обійтися. Тільки зобижаються на тебе кіннотники.*

– *На мене? – здивувався, насупився, пригадуючи і не можучи пригадати, чим би він міг досадити своїм хлопцям.*

– *Авжеж не на мене, – звузив лукаво очі Варивон, і по виразу його обличчя Дмитро*

здогадався, що жартує хлопець.

– *Знову щось вигадав?*

– **Яке там вигадав.** *Усі із вашого ескадрону вогнем, значить, дихають на тебе, а особливо Віктор Сніженко, – кіннотник теж не з останніх і до того ж голова супрунівського созу (Михайло Стельмах. Велика рідня) (=ні, не вигадав).*

1.1.3. Прислівникова модель речень (структурна схема *Яке там* Adv_{pr}): *...тут, на литовсько-білоруському кордоні, схоже, не сильно замислюються над європейською інтеграцією. Станіслав з литовського села Норвілішкес не має грошей на візу, щоб побачитися зі своєю тіткою Яніною, що мешкає в 400 метрах від нього, але з іншого боку кордону. Він не бачить ніяких переваг від членства країни в ЄС:*

«Яке там краще? Спочатку було краще»

«До 2004 року?»

«До 1996 року, коли існував колгосп» (Новини, Euronews, 13.11.2013: <http://ua.euronews.com/2013/11/13/the-frontier-between-the-eu-and-europe-s-last-dictatorship/>) (=ні, не краще, гірше).

1.2. Модель *Куди* Pron₃ Inf позначає заперечення мовцем можливості суб'єкта вчинити певну дію, при цьому таке уявлення мовця про можливості / здібності іншої особи можуть бути істинними або хибними, пор.: *Літ п'ятнадцять він [Хомка] уже сторожує і дедалі теряє розум, теряє пам'ять, чудний робиться. Всі з його сміються, діти дразнять, а він їм свариться кістки переломити. Оце скоче і кинеться... Та куди йому, кривому, угнатися за прямоногим побігачем? Ковиляє, ковиляє своєю кривинзею, та все на однім місці, тільки старих смішить (Панас Мирний. Голодна воля); Тоді він [хлопець на прізвисько Гастроном] розбігся і дзвінко плюхнувся у воду. І... поплив. Чесно кажучи, ми чомусь були певні, що Гастроном не вміє плавати. Куди йому, такому [товстому], плавати! А він, виявляється, вміє. Та ще як уміє! Не гірше за кожного з нас (Всеволод Нестайко. Гастроном).*

1.3. Модель *Для чого* Pron₃ Inf, що має типове значення 'непотрібність дії для суб'єкта': *Часто доводиться чути: «Для чого мені йти до психолога? Я ж не хворий!». Хочеться відразу заперечити: психолог працює виключно зі здоровими людьми, він не має медичної освіти і не має права лікувати (Волинь. – 21.04.2014 (№ 1812): <http://www.volyn.com.ua/printver.php?rub=12&article=3&arch=1056>) (=я не піду до психолога; мені не треба йти до психолога).*

1.4. Модель *Що* Pron₃ Cop_f Inf з типовим значенням 'непотрібність дії для суб'єкта':

– *Дочка, звісно, не хотіла, цілий тиждень від заручин до весілля все було плаче та просить: «Матіночко рідна, не топіть ви моєї голівоньки!» Та не слухала я її, бо вона молода, ледве шістнадцять минуло; що вона ще знає!*

– *От бачте, якби були послухали тоді, то й не нарікала б на вас дочка тепереньки.*
– *А чого вона має на мене нарікати? Хіба ж я винна? Я ж думала, як лучче; що ж, коли її доля така!*

– *Що там, кумо! Доля долею; а якби таки ви лучче людей розпитали, чи що... А то так уже зовсім, немов з мосту та в воду.*

– **Що ж мені людей питати?** *Чи то люди знають, яка кому доля суджена? Таж от я: пішла заміж; ні я свого чоловіка перед весіллям не бачила, ні він мене; батьки заручили й повінчали; та й що ж? Чи мені зле було, чи що? Хвалити бога, ми з старим жили не гірш, як люди живуть (Леся Українка. Така її доля) (=я не питала людей; мені не треба питати людей).*

1.5. Модель *Що* Pron₃/дляPron₂ N₁ Cop_f виражає «експресивне заперечення важливості, значущості, авторитетності того об'єкта (особи), що називається, або заперечують якість певного об'єкта, що не має названих якостей, ознак» [3, с. 24]: *Ще було більше диво, як їх, нарядивши отак, привели в горниці й припоручили панського сина охрестити. Держить Федір на руках дитину перед батюшкою – й не ворухнеться, очей з неї не зведе! Забув Федір, що всього через ярк у невеличкій хатині лежить його Хівря тяжко недужа, що на полі яра пшениця його корявих рук дожидає, а лановий уже довів прикажчикові, що з Проценкового двору ні одна душа на панщину не вийшла... Про все на світі забув Федір! **Що йому тепер його непривітна хатина, хвора Хівря, колюча нива**, коли він панського сина у віру введе, самому панові кумом стає, а його синові – хрещеним батьком (Панас Мирний. Лихо давнє й сьогочасне); *Ну, випав деньок мені сьогодні! Якби два такі деньки, то хоч і на Щекавику. Так Євфросина моя! Яку ж жінку матиму тепер! Ффф! Висока, та широка, та на голові півпуда кіс! Кругом пані! А шлейф! А розуму, а розуму! От тепер, Свириде Йвановичу, гуляй на всі застави! Гроші є, лавка є, ще й до того жінка пані! А Оленка... **Та що мені Оленка?** Знайдемо десять таких Оленок, аби тільки охота. Не перший і не останній Свирид Йванович дурить жінок та дівчат (Іван Нечуй-Левицький. На кожум'яках). В українській мові ця модель має варіанти із залежними прийменниково-відмінковими комплексами – *Що* Pron₃ з/від/до N₂ Cop_f: *Збиратися Асаті було недовго – в цьому місті, в цьому світі, коли вже на те, він не надбав жодної власності. Він думав був, чи не прихопити позиченого вчителем кіннора, та зрештою відмовився від того – бо **що йому з музики в дорозі**, окрім зайвих питань (Марина Соколян. Херем).***

1.6. Модель *Щоб* N₁ V_f є також похідною, вона побудована за зразком підрядного речення мети:

– *Ой бідний пане!.. – почав він [Лейба], зачиняючи за собою двері. – Чи не зробили вам чого лихого?*

– *Ти чого, Іудо, прийшов? – з огидою на виду спитав Чорнота. – Сам продав мене єзуїтам, а тепер прикидаєшся, наче шкодієш?*

– *Нехай підо мною земля репне! Нехай лопнуть мої очі! Нехай я шабаша не діжду, коли я зрадив у чомусь пана полковника! – клявся Лейба і разом почав розв'язувати Чорноті руки й ноги. – **Щоб я зрадив того пана**, що зрятував мене од смерті? Скарарай мене, Боже! (Адріан Кашенко. У запалі боротьби) (=Я не зрадив пана; Я не можу зрадити пана).*

1.7. Модель *Якби/аби* N₁ V_f також є вторинною, оскільки формується за зразком підрядного речення умови:

– *Тікайте, синочки, – шепотіла вона [мати] розпухлими вустами. – Ці нелюди обіцяли скарати вас на смерть, коли спіймають. Втікайте, дітоньки, бо вони взавтра повернуться!*

– *Куди ж нам втікати, мамо? – розгублено запитав Санько.*

– *Аби ж то я знала! – розпачливо схлинула мати. – Ось тобі свитка, ось вам сорочечки і вузлик з хлібом... Тікайте, дітки! Десь переховайтеся, а за тиждень повертайтеся. Може, і вгамується (Володимир Рутківський. Джури козака Швайки) (=Я не знаю).*

1.8. Модель *Так* N₁ і V_f передає значення заперечення дії, стану або відношення:

– *А я що казав? Ці люди, – хірургічний перст тицнув спочатку в Мойру, потім у водія, – небезпечні аферисти. Розвели нас, як лохів. Змінимо ваше життя, авжеж. Так я і повірив!* (Наталка Шевченко. Подвійні міражі) (=Я не вірю).

2. Другу групу становлять фразеологізовані речення, які за типовим значенням належать до групи оцінних синтаксичних фразеологізмів, проте у певних умовах можуть реалізовувати заперечне значення. До складу цієї групи входять такі моделі:

2.1. Модель *Яка* $N_1 \text{Cor}_f$, що спеціалізується на позитивній / негативній оцінці мовцем повідомлюваного, пор.:

– *Так куди ж ти накажеш його [сина] подіти? – у відчай запитав татко.*

– *Куди?.. – Очі тітчині знову зупинилися на мені, а я, відчуваючи, що зараз вирішиться моя доля, боюсь і дихнути. – Ви обоє летите на Венеру?*

– *Обоє. Я ж уже тобі сказав.*

– *То беріть і його! [...]*

– *Так ти радиш узяти?*

– *Звісно, беріть! Якщо у вас не буде часу – я за ним догляну. Зарахую до складу своєї експедиції...*

Ух, яка в мене тітка! Я ладен її зараз поцілувати... (Анатолій Дімаров. Друга планета) (позитивна оцінка особи: *Чудова в мене тітка*);

– *А ти думала ще мене з хати вигнати? О, не діждеш цього! Я тут господиня, а не ти. Як заходжусь та наважусь, то й хата піде уперекидь, а ви вилетите з Вільшаниці.*

– *Ба я тут господиня! – сказала Надезя. – Тут на парафії мій чоловік, а я його жінка.*

– *Ова! Яка господиня! Це дім мій – його ставив твій дід Моссаковський. А коли хочете коверзувати, то нехай вам громада ставить другу, опрічню хату, – сказала Онися (Іван Нечуй-Левицький. Старосвітські батюшки та матушки) (заперечення характеристики особи: *Ти – не господиня!*).*

2.2. Модель *Добрий* $N_1 \text{Cor}_f$ типово виражає позитивну оцінку реалії, але може використовуватись також на позначення незгоди мовця з думкою іншого учасника спілкування, пор.: *Добра коняка, добра. Веди Русалку додому, ще мені дякуватимеш* (Володимир Дрозд. Листя землі) (позитивна оцінка реалії);

– *Це нечиста сила мене давила, – говорила баба Палажка. – Це він мене скушав, бо я вже висповідалась і завтра мала причащатись. Оце, Боже мій, який гріх трапився! Двадцять пасок з'їла в Києві, а за двадцять першою такий гріх трапився. Послинив нечистий усе лице й губи, й щоки. Пху на тебе, сатано!*

– *Та то якийсь послушник побіг до келій, – говорив один чоловік.*

– *Еге! добрий послушник! Се, дух святий при нас, чорт! Цур їм таким послушникам. Прийдеться завтра другий раз сповідатись. Оце одговілась!* (Іван Нечуй-Левицький. Кайдашева сім'я) (заперечення характеристики особи: *Це не послушник*).

2.3. Модель *Що за* $N_1 \text{Cor}_f$ має типово значення позитивної / негативної оцінки мовцем реалії: *Я видів її! Господи, що за краса, що за лице, що за очі! Мене тягло до неї, я не міг опертись* (Іван Франко. Борислав сміється) (позитивна оцінка зовнішності особи).

Виступаючи головною частиною складнопідрядного речення умови, таке речення набуває заперечного значення: *Та Мина Омелькович до таких тонкоців не приглядався, таких змін, здається, не помічав чи не вважав за потрібне помічати, уже він владно посунув до Миколи Васильовича і, виповнюючи кімнату надвірним холодом, не вивіяним із його сіряка, весело примовляв над змореним і ніби задрімалим нашим учителем:*

– *Що за козак, коли він лежить! Не той зараз час, Васильовичу, щоб нездужати! Без вас ну ніяк! Як собі хоче, а завтра щоб були як штик!*

– *Посоромились би, – докірливо глянув на нього Андрій Галактіонович. – Людина горить у жару, а ви... (Олесь Гончар. Твоя зоря) (заперечення характеристики особи: *Це не козак, якщо він лежить*).*

Отже, фразеологізовані речення належать до імпліцитних засобів реалізації заперечення. Характерною властивістю речень цього типу є асиметрія форми та змісту. За

формою такі речення є стверджувальними, за змістом вони виступають заперечними.

До складу заперечних фразеологізованих речень зараховуємо 11 моделей, які є втіленням таких принципів організації синтаксичних фразеологізмів, як кристалізація навколо незмінного компонента та похідність, структурна периферійність.

Перспективи подальших досліджень бачимо у з'ясуванні семантичних та прагматичних властивостей виділених моделей синтаксичних фразеологізмів, а також у виявленні семантико-парадигматичних параметрів, зокрема синонімічних зв'язків з іншими моделями фразеологізованих і нефразеологізованих речень.

Список використаної літератури

1. Абукаева Л. Фразеологизированные конструкции со значением несогласия, неприятия, отрицания в марийском языке / Л. Абукаева // *Linguistika Uralica*. – 2006. – XLII. – № 2. – С. 94–102.
2. Боргер Я.В. Комплексный анализ речевых актов негативной реакции : На материале современных драматических произведений : автореф. дисс. ... кандидата филологических наук : 10.02.01 / Я.В. Боргер. – Тюмень, 2004. – 22 с.
3. Величко А.В. Синтаксическая фразеология для русских и иностранцев: Учебное пособие / А.В. Величко. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 96 с.
4. Величко А.В. Фразеологизированные структуры русского предложения // Книга о грамматике: Русский язык как иностранный: Учеб. пособие / Под ред. А.В. Величко. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2004. – С. 37–54.
5. Казимьянец Е.Г. Способы выражения отрицания в современном русском языке : билингвальный анализ : диссертация ... кандидата филологических наук : 10.02.01 / Е.Г. Казимьянец. – М., 1987. – 243 с.
6. Карпова І.Д. Імплицитне заперечення в українській фразеології (аксіологічний і когнітивний аспекти) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / І.Д. Карпова. – Сімферополь, 2014. – 227 с.
7. Куш О.П. Категорії ствердження і заперечення в українській мові : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / О.П. Куш. – Дніпропетровськ, 2002. – 16 с.
8. Левина Л.М. Неграмматические способы выражения отрицания : диссертация ... кандидата филологических наук : 10.02.04 / Л.М. Левина. – Нижний Новгород, 1994. – 154 с.
9. Личук М.І. Ступені фразеологізації речень / М. І. Личук, В. Д. Шинкарук. – Чернівці : Рута, 2001. – 136 с.
10. Личук М.І. Ступені фразеологізації речень : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / М.І. Личук. – К., 2001. – 16 с.
11. Максим'юк Н.В. Висловлювання зі значенням відмови в українському художньому діалогічному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Н.В. Максим'юк. – К., 2014. – 235 с.
12. Меликян В.Ю. Модели построения нечленимых предложений со значением утверждения / отрицания / В.Ю. Меликян // *Русский язык в школе*. – 1999. – № 5. – С. 78–81.
13. Озерова Н.Г. Средства выражения отрицания в русском и украинском языках / Н.Г. Озерова. – К. : Наукова думка, 1978. – 118 с.
14. Падучева Е.В. Отрицание (2011) / Е.В. Падучева // *Русская корпусная грамматика [Электронный ресурс]*. – Режим доступа: <http://rusgram.ru/%D0%9E%D1%82%D1%80%D0%B8%D1%86%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5>
15. Паславська А.Й. Заперечення як мовна універсалія: принципи, параметри, функціонування / А.Й. Паславська. – Л. : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – 289 с.
16. Плунонган В.А. Введение в грамматическую семантику: грамматические значения и грамматические системы языков мира / В.А. Плунонган. – М. : Российский государственный гуманитарный университет, 2011. – 672 с.

17. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), Зяблюк М.П. та ін. – 2-е вид., випр. і доп. – К. : Видавництво «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. – 824 с.
18. Чистоногова Л.К. Синтаксические фразеологизмы со значением отрицания в современной английской разговорной речи : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Л.К. Чистоногова. – Л., 1971. – 21 с.
19. Шмелев Д. Н. Экспресивно-ироническое выражение отрицания / Д. Н. Шмелев // Вопросы языкознания. – 1958. – № 6. – С. 63–75.
20. Wierzbicka A. Semantics: Primes and Universals / A. Wierzbicka. – Oxford; N.Y. : Oxford UP, 1996. – 512 p.

Аннотация

Ситарь А.В. Модели фразеологизированных предложений со значением отрицания.

В статье рассмотрены фразеологизированные предложения как одно из имплицитных средств выражения отрицания в украинском языке. Проанализированы взгляды лингвистов на суть отрицания, разграничены его типы. На материале украинского языка выделены 8 моделей фразеологизированных предложений, которые имплицитно передают значение отрицания, установлено их типовое значение. Внимание акцентируется на таком свойстве отрицательных фразеологизированных предложений, как асимметрия формы и содержания, а также тесное взаимодействие в ряде проанализированных моделей предложений категорий отрицания и внутреннесинтаксической модальности (или оценки).

Дифференцированы отрицательные фразеологизированные предложения и предложения, относящиеся к семантической группе оценки, однако в определенных условиях способные передавать отрицательное значение. Среди последних выделены 3 модели предложений.

Ключевые слова: имплицитное отрицание, категория отрицания, модель предложения, синтаксический фразеологизм, структурная схема предложения, типовое значение предложения, фразеологизированное предложение, украинский язык.

Summary

Sytar H. V. Sentences with Phraseological Structures with the Negation Meaning.

In the article there were considered sentences with phraseological structures as one of the implicit means of negation expression in the Ukrainian language. The linguists' views on the gist of negation were analyzed, its types were distinguished. On the Ukrainian language material there were distinguished 8 models of sentences with phraseological structures that convey implicitly the negation meaning, their typical meaning was identified. The properties of asymmetry of the form and content, close interaction of negation categories and inner-syntactic modality (or assessment) of the certain analyzed models of negational sentences with phraseological structures were emphasized.

There were differentiated negational sentences with phraseological structures and sentences belonging to semantic group of assessment that are able to convey negation meaning in the certain conditions. Within the latter group there were distinguished 3 sentence models.

Keywords: implicit negation, category of negation, sentence model, syntactic idiom, structural sentence scheme, typical sentence meaning, sentence with phraseological structure, the Ukrainian language.